

УДК 336.773(477):334.724

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРЕДИТНИХ СПІЛОК УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Прудніков А.О., ст. викладач, НТУУ «КПІ»

Розглянуті актуальні питання та особливості функціонування кредитних спілок в Україні. Вивчено підходи до особливостей функціонування і застосування кооперативних принципів вітчизняними кредитними спілками в умовах економічної кризи.

Ключові слова: кредитний кооператив, кредитна спілка, каса взаємодопомоги, кредитівка, кооперація, соціальна відповідальність, принципи демократичного самоврядування, кредитний продукт, грошові внески.

ВСТУП

Теоретико-методологічні аспекти діяльності кредитних спілок ще не стали предметом активних досліджень і обговорень. У методологічному плані не вирішено багато питань, пов'язаних з визначенням суті, форм і механізмів функціонування кредитних спілок. Не проводився серйозний аналіз можливості застосування різних моделей кредитних спілок і їх взаємодії з іншими організаційними структурами. Таким чином, очевидно стає обґрунтування перспективних напрямів зміцнення діяльності кредитних спілок в Україні на основі дослідження теоретичних і практичних основ організації і функціонування кредитних спілок.

Вагомий внесок у дослідження проблем кредитно-кооперативного руху в Україні зробили також такі вчені та спеціалісти-практики з української діаспори як Балюх М., Бігун Р., Качор А., Моргун О., Плешкевич О., Саленко О. та інші. Питанням виникнення кредитно-кооперативної ідеї, та аналізу діяльності перших кооперативів присвячені праці Витановича І., Талкіна В., Голубчикова С., Дронова В., Зассена І., Макаренка А., Пажитнова К., Пекарського В., Темірбулатова А., Туган-Барановського М. та ін.

В. Гончаренко один з перших зробив значний внесок у розробку питань щодо організації кредитних спілок за кооперативним принципам.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Неоднозначність і суперечність економічних перетворень, що відбуваються на сучасному етапі, зумовили складність становлення кредитних спілок в Україні. Аналіз цих процесів має велике наукове і практичне значення як з точки зору формування кредитної кооперації, так і для створення ефективного механізму функціонування фінансової системи в цілому. Необхідно приділити увагу дослідженню діяльності кредитних спілок як фінансових установ, головною метою яких є фінансовий та соціальний захист своїх членів шляхом залучення їх особистих заощаджень для взаємного кредитування.

Таким чином, очевидно стає обґрунтування перспективних напрямів зміцнення діяльності кредитних спілок в Україні на основі дослідження теоретичних і практичних основ організації і функціонування кредитних спілок.

Поставлена мета зумовила вирішення таких основних завдань: розглянути теоретичні основи організації і розвитку кредитних спілок; узагальнити світовий досвід формування кредитних спілок в різних країнах і розглянути можливості його застосування в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Однією з відмітних ознак розвиненої кредитної системи ринкового типу є різноманіття фінансових структур, що входять в неї. В економічно розвинених країнах разом з великими транснаціональними банками в кредитній системі представлені і установи дрібного кредиту, так звані кредитні кооперативи або ж кредитні спілки, що є структурними одиницями кредитної кооперації.

Згідно з інформацією, розміщеною на офіційному сайті Національної асоціації кредитних спілок України [6], до Державного реєстру фінансових установ станом на 28.02.10 внесено інформацію про 734 кредитні спілки. Результати діяльності кредитних спілок за 2009 рік показують уповільнення рівня ділової активності та значне зниження темпів приросту показників діяльності кредитних спілок.

Членами НАКСУ станом на 31.12.2009 є 151 кредитна спілка. Протягом 2009 року сумарний капітал кредитних спілок — членів НАКСУ зменшився на 38,85% або на 116,6 мільйона гривень. Протягом останнього кварталу 2009 року сумарний капітал зменшився на 30 млн. грн., а без урахування виключених з НАКСУ протягом четвертого кварталу 2009 року спілок — 10,6 млн. грн. Основною складовою капіталу кредитних спілок лишається пайовий капітал, питома вага якого у складі загального капіталу дорівнює 51 %. За 2009 рік сума пайового капіталу зменшилась на 54,7 млн. грн. Протягом останнього звітної періоду 2009 року сума пайового капіталу кредитних спілок зменшилась на 16,6 млн. грн. При цьому, пайовий капітал виключених кредитних спілок склав 16,8 млн. грн., отже, у четвертому кварталі спостерігалось незначне зростання пайового капіталу на 200 тис. грн.

Протягом 2009 року власний капітал кредитних спілок — членів НАКСУ зменшився на 11,9 мільйона гривень, протягом останнього кварталу 2009 року скорочення склало 13,5 млн. грн., а без урахування виключених спілок — 10,9 млн. грн. За цей же час резервний капітал системи кредитних спілок — членів НАКСУ зменшився на 11,2 мільйона гривень, а протягом останнього кварталу 2009 року зменшення резервного капіталу склало

6,2 млн. грн. Це зменшення відбулося в основному внаслідок списання резервного капіталу на покриття збитків кредитних спілок.

У цілому, організаційно-управлінська діяльність кредитної спілки пов'язана з меншими витратами, ніж діяльність інших фінансових установ, оскільки більша частина роботи виконується на добровільних засадах, безкоштовно, створюючи при цьому сприятливі умови для здійснення послуг щодо заощадження та кредитування грошей у спілці.

Кредитна спілка характеризується вузькою спеціалізацією щодо можливих напрямів використання заощаджених фінансових ресурсів. Звідси — неприбутковість кредитних спілок, діяльність яких спрямована не на отримання прибутку, а на надання кредитних та ощадних послуг тільки власним учасникам. Отримані в результаті надання позичок кошти, становлять дохід кредитівки, який і спрямовується на формування фондів та нарахування відсотків згідно сум внесків її членів. Кредитна спілка об'єднує людей, які бажають допомогти один одному, і, допомагаючи іншим, вони тим самим допомагають собі. Тобто самодопомога як принцип діяльності кредитної спілки наповнюється певним фінансовим змістом. При цьому важливо, що кредитна спілка самостійно визначає свою політику, головну роль відіграє правління, яке обране членами кредитівки, хоча виключне право прийняття основних рішень належить всім її членам.

Розгляд соціально-економічної природи кооперативних організацій доцільно розпочати з аналізу наявних в науковій літературі визначень кооперативу. При цьому необхідно зважити на те, що протягом всієї історії розвитку кредитно-кооперативного руху дослідники не прийшли до єдиного визначення такого багатогранного поняття, як «кооператив». По мірі розповсюдження механізму організації кредитних кооперативів, модифікації цільової та функціональної спрямованості, понятійний ряд розширювався. Одні дослідники акцентували увагу на соціально-економічному аспекті, інші — на організаційному. Зважаючи на це, не існує чіткого визначення кредитного кооперативу, яке б повною мірою відображало природу кооперативної форми господарювання. Однак, проаналізувавши достатню кількість дефініцій різних дослідників, можна скласти уявлення про особливості цієї форми діяльності.

Одним з перших, хто дав визначення поняттю кооператив був В. Кінг, який вбачав в цій формі господарювання «можливість людей досягати економічних благ шляхом колективного подолання фінансових труднощів» [2, с. 37]. Ф. Штаудінгер конкретизував попереднє визначення, окресливши кооператив як «об'єднання людей з вільним доступом членів, що ґрунтується на рівних правах та рівній відповідальності осіб, створене для ведення за спільний кошт фінансового підприємства, яке має на меті забезпечувати членам ряд вигод не пропорційно частці внесеного капіталу, а відповідно до того, якою мірою член товариства скористався послугами цього товариства» [3, с. 21].

На сьогодні існує значна кількість дефініцій, що визначають поняття кредитно-кооперативних установ: кредитний кооператив, кредитна спілка, каса взаємодопомоги, кредитівка тощо. Власне всі визначення, відображають головні риси та характеристики цих фінансових організацій, мають власну, оригінальну трактовку і відзначаються багатоманітністю підходів у спробі дати чітке й найбільш повне пояснення цьому феномену.

Окремі дослідники, в процесі вивчення явища кредитно-кооперативного руху, використовують власні формулювання цього поняття. В. Пекарський відзначає, що «кооператив — це співтовариство, яке має на меті взаємодопомогу; засноване на принципі добровільності, рівності й вільній участі у його функціонуванні; розподіл чистого прибутку відбувається пропорційно поміж членами в залежності від частки користування кредитами» [2, с. 24].

Е. Якоб, проаналізувавши ряд визначень, пропонує власне, згідно з яким «кооперативне товариство являє собою: об'єднання необмеженої кількості осіб, що вільно набувають членства і виходять з нього за власним бажанням, керуючись особистими інтересами; засноване на демократичному принципі повноправності і рівноправності всіх членів та їхньому самоуправлінні; яке не поглинає індивідуальності своїх членів; яке виконує фінансово-кредитні операції за спільний рахунок членів; в якому чистий дохід розподіляється пропорційно ступеню участі кожного члена в загальній справі» [2, с. 11].

М. Туган-Барановський розкриває економічну природу кооперативних форм самопомоги через наступне визначення: «кредитний кооператив це фінансова установа декількох добровільно об'єднаних осіб, яка має за мету не одержання найбільшого прибутку на вкладений капітал, а збільшення завдяки спільному веденню фінансової діяльності трудового доходу своїх членів або зменшення їхніх витрат на споживчі потреби» [2, с. 25-26].

Таким чином, розглянувши вищевказані визначення, можна констатувати велике розмаїття у підходах щодо оцінки відмінних особливостей кредитно-кооперативних організацій. Одні дослідники вирізняють як найважливіші ознаки кооперативів добровільність членства, відкритість кооперативних організацій, демократичність управління; інші — вважають доцільним відзначити особливості розподілу результатів фінансово-кредитної діяльності і другорядну роль капіталу; деякі з них ставлять на перше місце соціальні цілі, які прагнуть вирішити кредитні кооперативи, розглядаючи їх як організації само- та взаємодопомоги. Лише в небагатьох визначеннях кредитно-кооперативні організації розглядаються всебічно.

Отже, кредитний кооператив являє собою добровільне об'єднання людей, що базується на демократичних принципах, рівноправності, самоврядуванні та рівній відповідальності, відзначається необмеженою кількістю членів, що особисто беруть участь в управлінні його діяльністю, маючи на меті самопомогу, самозабезпечення та економічний самозахист, а також отримання низки вигод та переваг від кооперування.

Прийом кредитними спілками вступних, обов'язкових та додаткових пайових внесків від своїх членів, проведення благодійної діяльності за рахунок коштів спеціально створених для цього фондів, можливість створення об'єднаної кредитної спілки для одержання фінансової допомоги, створення кооперативних банків, надання

кредитів виключно своїм членам та іншим кредитним спілкам уподібнює їх до кредитних кооперативів. При цьому, потрібно зазначити таку узаконену і важливу для кредитних спілок послугу, як можливість надання ними кредитів селянським (фермерським) господарствам та приватним підприємствам, які є у власності членів КС.

Проаналізувавши весь спектр визначень та сформулювавши власне розуміння економічного змісту поняття кредитного кооперативу, можна виявити певні, притаманні тільки цим фінансовим установам ознаки. Перш за все слід підкреслити, що будь-яку ознаку кооперативу можна віднести до однієї з трьох груп — соціальної, організаційної чи економічної. Звичайно, такий розподіл є до певної міри умовним, однак він є логічним та уявляється доцільним (табл. 1) [4]. Адаже кредитний кооператив можна розглядати з: управлінської точки зору, аналізуючи

Таблиця 1 особливості його

Характерні ознаки кредитно-кооперативних організацій

Економічні ознаки	Організаційні ознаки	Соціальні ознаки
Члени кредитного кооперативу мають спільні економічні інтереси (потреби) і є одночасно власниками та єдиними клієнтами кооперативу	Членство в кредитному кооперативі є добровільним та особистим (не передається іншим особам і не успадковується)	Створення системи самодопомоги населення, що побудована на принципах взаємодопомоги
Кредитний кооператив прагне надавати послуги своїм членам на рівні їх собівартості. Перевищення — спрямовується до резерву чи/та повертається членам	Членство в кредитному кооперативі є відкритим (потенційна доступність членства в межах можливостей кооперативу)	Встановлення професійного, територіального чи іншого «поля членства», що визначає зону діяльності і соціальний склад кооперативу
Кредитний кооператив надає послуги з метою скорочення витрат та/або підвищення доходів своїх членів	Демократичне управління і контроль в кооперативі за принципом «один член — один голос»	Турбота про потреби громади, до якої відносяться члени кредитного кооперативу в межах його «поля членства»
Члени кредитного кооперативу фінансують його діяльність пропорційно послугам чи солідарно	Рівні права членів в управлінні та користуванні послугами	Ведення просвітньої роботи стосовно демократичних принципів кредитної кооперації
Капітал кредитного кооперативу складаються з персоніфікованої (пайової) та колективної (неподільної) частин	Діяльність членів виборних органів управління та контролю на громадських засадах	Дотримання принципу політичного нейтралітету
Винагорода вкладеного капіталу (нарахування на паї) обмежується визначеною законом величиною	Відповідальність членів за розвиток свого кредитного кооперативу (усвідомлення і прийняття членами можливих ризиків)	Співпраця з іншими кредитними кооперативами з метою зміцнення та розвитку системи взаємодопомоги

внутрішньої структури та організації; економічної — вивчаючи питання його функціонування як фінансової установи; соціальної — досліджуючи його місце в системі суспільних відносин.

Щодо кооперативних принципів, на основі яких функціонують і здійснюють свою діяльність кредитні спілки, в науковій літературі також не існує єдиної, однозначної думки, проте загальновизнаними вважаються, перш за все — демократичні принципи, які включають в себе:

а) відкрите та добровільне членство (членство в кредитній спілці є відкрите для всіх, хто відповідає вимогам певної спільності, хоче користуватись послугами і готовий прийняти відповідальність, пов'язану із членством);

б) демократичний контроль (члени кредитної спілки мають рівні права в голосуванні та прийнятті рішень стосовно діяльності спілки, незалежно від суми їх заощаджень чи вкладів до спілки: «один член — один голос»);

в) відсутність дискримінації (члени кредитних спілок не дискримінуються за расовою, національною, релігійною, політичною чи іншою ознаками, дотримуються гендерної рівності).

Другою складовою виступають економічні принципи, а саме:

а) послуги членам (послуги кредитної спілки спрямовані на покращення економічного та соціального стану всіх членів);

б) розподіл між членами (для стимулювання вкладання членами заощаджень до кредитної спілки, що забезпечує можливість надання позичок та інших послуг, на заощадження та вклади членів мають нараховуватись відсотки в залежності від фінансових можливостей кредитної спілки. Надлишок доходів над витратами кредитної спілки (до яких включаються і відсотки на вклади), який виникає в процесі її діяльності, після формування резервів і виплати обмежених дивідендів на паї (якщо такі існують), належить всім членам та має бути використаним для матеріального добробуту всіх членів, а не окремої групи. Надлишок може бути виданий членам пропорційно їхнім операціям з кредитною спілкою у формі прибутку чи звороту процентів, або використаний для покращення роботи чи розширення послуг для членів);

в) творення фінансової стабільності (головним обов'язком кредитної спілки є укріплення фінансового стану, включаючи формування відповідних резервів та внутрішній контроль, що забезпечить подальше існування спілки та надання послуг членам).

Третьою складовою є соціальні принципи:

а) освіта та виховання (кредитні спілки активно заохочують своїх членів до вивчення економічних, соціальних, демократичних принципів кредитної кооперації, а також принципу самопомоги, самозабезпечення та економічного самозахисту через взаємодопомогу. Сприяння бережливості та розумному використанню кредитом, ознайомлення з правами та обов'язками членів є вкрай важливим для кредитних спілок, які мають подвійну соціальну та економічну природу та прагнуть до найвищого рівня задоволення фінансових потреб членів);

б) кооперація між кредитними спілками (виходячи з практики ведення фінансової діяльності, кредитні спілки з урахуванням своїх можливостей, співпрацюють з іншими кредитними спілками, кооперативами та їх асоціаціями на місцевому, національному та міжнародному рівнях з метою кращого служіння інтересам своїх членів);

в) соціальна відповідальність (ідеалом кредитної спілки є розповсюдження послуг на всіх, хто їх потребує та може «спожити». Кожна людина є або членом, або потенційним членом кредитної спілки і тому потрапляє в сферу інтересів та турбот цієї фінансово-кредитної установи).

При аналізі теоретичних аспектів діяльності, кредитних спілок, доцільно зазначити, що їх управління опирається на принципи демократичного самоврядування, оскільки найвищим органом управління є загальні збори, які скликаються не менше, ніж один раз в рік. З числа членів спілки обираються три статутні органи, які діють у період між зборами, і, здебільшого, працюють на громадських засадах: правління, яке проводить оперативне управління поточною діяльністю, формує портфель послуг і виробляє кредитну політику; кредитний комітет, що втілює кредитну політику і наглядовий комітет, який контролює діяльність органів управління.

У цілому, організаційно-управлінська діяльність кредитної спілки пов'язана з меншими витратами, ніж діяльність інших фінансових установ, оскільки більша частина роботи виконується на добровільних засадах, безкоштовно, створюючи при цьому сприятливі умови для здійснення послуг щодо заощадження та кредитування грошей у спілці.

Залежно від напрямку діяльності кредитних спілок, в Україні, їх можна умовно поділити на два типи: перший — спілки соціального напрямку, другий — спілки ринкового напрямку.

Так, спілки соціального напрямку здебільшого засновуються на базі трудових колективів чи громадських об'єднань і їх діяльність характеризується порівняно низькими процентними ставками за кредити, в результаті чого ці кредитні спілки є нестійкими перед інфляцією, існують переважно за рахунок сторонніх пожертвувань або завдяки загальній орієнтації членства на дрібні і, в основному, короткотермінові позики.

Спілки же ринкового напрямку засновуються у більшій мірі за територіальним принципом та професійними ознаками, на базі чисельної й тому диверсифікованої, за характером членів, громадської організації. Такі кредитні спілки ведуть гнучку процентну політику, практикують кредитування на різні терміни та під різні види гарантування, пропонують, надання послуг по декількох видах вкладів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, фінансово-кредитний потенціал ефективно функціонуючої кредитної спілки є досить значним, так як досягається за рахунок наявних переваг над іншими фінансовими установами, зокрема, банками. Проте, це не виключає і того, що кредитна спілка може бути у якості як вдосконаленої форми колишніх кас взаємодопомоги, так і відігравати роль міні-банку, які теж сприяють покращенню соціального захисту населення, дають додаткові можливості для розвитку малого приватного бізнесу, створюють умови для утвердження демократичних засад у процесі формування громадянського суспільства.

Вважаємо, що в Україні ще не склалась суспільна думка про кредитну кооперацію як про систему вигідного взаємозаощадження та взаємного кредитування, як про спосіб реального підвищення добробуту. Зокрема вплив кредитних спілок на розвиток малого бізнесу та фермерства поки що є незначним. Так, питома вага загальної суми таких позичок складає 15-20%, хоча, у цілому, на цей напрямок спрямовується 70% усіх кредитних ресурсів. Тому, на нашу думку, важливою умовою подальшого впливу кредитних спілок на інтенсифікацію суспільно-економічних процесів в Україні є забезпечення необхідною інформаційною базою як самих учасників кредитно — кооперативного руху, так і всіх зацікавлених членів суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про кредитні спілки: Закон від 20.12.2001р. №2908-III // Галицькі контракти. — 2002. — №4. — Асоціація «Контакт». — С. 69-78.
2. Вітанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Вітанович — Нью-Йорк: Товариство української кооперації, 1964. — 624 с.
3. Гончаренко В. Кредитна кооперація. Форми, економічної самопомоги сільського і міського населення у світі та в Україні (теорія, методологія, практика) / В. Гончаренко — К.: Глобус, 2008. — 330 с.
4. Гончаренко В. Про кредитну кооперацію / В. Гончаренко // Економіка України. — 2000. — №4. — С. 25.
5. Маковський П.А Система управління кредитною спілкою. / П.А. Маковський — К.: НАКСУ, НМЦ, 2007. — 98 с.
6. www.ukrcu.kiev.ua